

SINOP ÜNİVERSİTESİ
MAHMUT KEFEVİ İSLAMİ İLİMLER
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

ULUSLARARASI
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
SINOP'TA TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜ
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI
CİLT-I

International Symposium on Turkish-Islamic Culture
in Sinop from Past to Present
Proceedings Book
Volume-I

5-7 Ekim / October 2018
Sinop / TÜRKİYE

Sinop Üniversitesinin 22. Bilimsel Yayınıdır.

ISBN 978-605-88024-7-6

ULUSLARARASI
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
SİNOP'TA TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI
CİLT-I

International Symposium on Turkish-Islamic Culture
in Sinop from Past to Present
Proceedings Book
Volume-I

ISBN 978-605-88024-7-6

Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN
Rektör|Rector

Editörler | Editors

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Emrah DİNDİ
Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI

Editör Yardımcıları | Editorial Assistants

Arş. Gör. Muhammet KARAAĞAÇ- Arş. Gör. İbrahim TOPRAK

Baskı/Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Sinop, Aralık / December 2018

Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı Sinop Üniversitesinin bilimsel bir yayımıdır. Kitapta yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE
Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763 | web: <http://turkislamsemp.sinop.edu.tr/>

SİNOPLU FAKİH VE MÜDERRİS AKÇAÇÂMÎ VE İZHÂRU FERÂ'İDİ'L-EBHUR İSİMLİ ESERİ

Hasan ŞAHİN *

Öz

Bu çalışmada 17. Yüzyıl Osmanlı devleti döneminde yaşamış olan fakih, müderris ve müelliflerden Halil bin Resûl es-Sinobî'nin hayatını ve bu müellife ait İstanbul Köprülü Kütüphanesi Mehmet Atif Efendi Koleksiyonunda yer alan İzhâru Ferâidi'l-Ebhur ve İzahu Fevâidi'l-Enhur isimli Halebi'nin Mülteka'sına yazdığı şerhi tahlil edeceğiz. Bu konuyu tercih sebebimiz, yazar ve eseri hakkında güncel bir çalışmanın bulunmamasıdır. Eserin yazım biçimi, yazı stili, eserde takip edilen yöntem, eseri diğer Mülteka şerhlerinden ayıran temel özellikleri, eserin dönemin özelliklerini taşıması ve hangi amaçlarla kaleme alındığını ortaya koymaya çalışacağız. Müellifin Osmanlı medreselerinde müderris olması eserin medrese talebelerine göre kaleme alındığını göstermektedir. Bu yönüyle o dönem eğitim öğretim seviye ve kalitesi hakkında yorum yapmak mümkün olacaktır. Ayrıca Mülteka, Halebi'ye ait bir hukuk eseri olması sebebiyle onun şerhi olan Halil bin Resûl es-Sinobî'ye ait eser de hukukî bir metindir. Bu çalışma ile hem Osmanlı döneminde Sinop'un alim/fakih çıkararak bir coğrafya olduğunu görmek hem de ülke genelinde dönemin ilmi birikimini okumanın mümkün olacağını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Fakih, Halil bin Resûl, Şerh.

Professor and Faqih Akcachami from Sinop and His Work Named Izharu Feraid al-Abhur

Abstract

In this paper, we will analyze both Halil bin Rasul es-Sinobi's life who is a writer and professor living in the 17th Century Ottoman Period and his exegesis named "Izharu Ferâid al-Abhur and İzahu Fawâid al-Enhur" in the Mehmet Atif Efendi Collection of the Istanbul Köprülü Library. The reason we choose this subject, there is no current work on this author and his work. We will try to show the writing style of the work, the methods used, the basic features that distinguish the work from other Mülteka annotations (sharhes), the characteristics of the work and the purposes for which was written. The fact that the work's author is a professor of Ottoman madrasas shows that the work was written according to the madrasa students. In this respect, it will be possible to comment on the level and quality of education and training at that time. In addition, since the Mülteka belonging to Halebi is a work about law, the work belonging to Halil bin Rasul al-Sinobi, which is his shrine, is also a work about law. With this study, we can say that it is possible both to see that Sinop is a geography that creates scholarly people and scribes in the Ottoman period and to realize the period's accumulation of knowledge throughout the country.

Keywords: Sinop, Faqih, Halil bin Rasûl, Sharh.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, hsahin@sinop.edu.tr

1. Sinoplu Fakih Akçaçâmî'nin Kısaca Hayatı

Türk-İslam kültürü ile ilk defa 13. Asır ortalarında Selçuklular döneminde tanışan Sinop, bu dönemden itibaren vakıf müesseselerinin de katkısı ile ilmi anlamda gelişmiş ve Fatih Sultan Mehmed'in burayı fethi ile birlikte ilmi faaliyetler daha da hızlanmıştır. Tarihi verilere göre nahiyeye ve köylerde temel eğitim verilmekle birlikte yükseköğretim anlamında hizmet veren tek kurum Sinop'ta bugünkü Alaaddin Camii bünyesinde yer alan Sultan Alaaddin medresesidir.¹ Hiç kuşkusuz Sinop bu medresesi ile birçok ilim insanına ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan birisinin de Sinoplu Fakih Halîl bin Resûl el-Akçaçâmî olduğunu düşünmekteyiz. Tam künyesi Halîl bin Resûl ibn Abd el-Mü'min es-Sînobî el-Akçaçâmî olan müellifin doğum tarihi bilinmemekle birlikte vefat tarihi; Şekaiki Numaniye zeyillerinden Şeyhi Mehmed Efendi'nin Vekayi'inde ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi (ö. 1925)'nin Osmanlı Müellifleri isimli eserinde hicri 1075 (1664) olarak geçmektedir. Keşfüz'zunûn'da vefatı hicri 1034 (1625)² olarak zikredilse de kanaatimizce 1075 (1664) daha isabetlidir. Zira Keşfüz'zunûn'daki bilgiler teyide muhtaç olup yazarın künyesini de hatalı vermektir. Nitekim Hedîyyetü'l-Ârifîn isimli eserinde Bağdatlı İsmâil Paşa (ö. 1920) müellifin vefat tarihini 1075 (1664) olarak vermekte, zayıf bir görüş olarak da 1034 (1625) tarihini zikretmektedir.³

Müellifin Sinop'ta Sultan Alaaddin medresesinde eğitim gördüğüne dair kesin bir bilgi elimizde mevcut olmasa da onun bu bölgede ilmi anlamda ilk tahsilini yaptığını bilmekteyiz. Teşekküllü eğitim veren tek kurum burası olduğu düşünülürse onun da burada bir müddet öğrenim gördüğünü söyleyebiliriz.⁴

Müellifin asıl memleketi 17. yüzyılda Sinop sancağına/kazasına bağlı Akçaçam Nahiyesidir.⁵ Bu nahiyenin günümüzde Sinop ilinin Erfelek ilçesine bağlı, dağınık yerleşkeli, uzaktan denizi gören "Akçaçam" köyü olduğunu düşünmekteyiz. Zira Sinop merkez ve ilçelerinde tanıma uyan başka bir yerleşim yeri tespit edemedik. Nitekim Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devrinde Sinop" isimli eserinde bu Akçaçam Köyü'ne değinmekte ve bu köyün o dönemde Sinop'a bağlı Karasu (Erfelek) divanına bağlı bir yerleşim yeri olduğunu belirtmektedir.⁶

¹ Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Sinop Kazası*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2008, s. 312; ayrıca bkz. Deniz Esemeli, "Alaaddin Camii ve Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, c. II, ss. 328-329; Mehmet Öz, "Sinop" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, c. XXXVII, ss. 253-255; Süreyya Eroğlu-A. Alev Direr Akhan, "Seyahatnameler'de Sinop", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2013, c. 17, sy. 1, ss. 262-263.

² Mustafa b. Abdullah Katipçelebi Hacı Halife, *Keşfüz'zunun*, Mektebetül Müsenna, Bağdat 1941, c. II, s. 1815.

³ İsmail b. Muhammed Emin el-Bağdadi, *Hedîyyetü'l-Arifîn Esmâü'l Müellifîn*, Maarif Bakanlığı Matbaası, İstanbul 1951, c. I, s. 354.

⁴ Nitekim Taşköprizade'nin Şekaik-ı Numaniye isimli eserinin Zeyillerinde "el-Mevlâ Halil belde-i Sînob'dan bedid ve mümeyyiz seyyah ve sefid oldukta, ol diyar ulemasından tahsili mukaddematı ulum ba'dehü..." şeklindeki ifadeye göre müellif temel anlamda ilk tahsilini burada edinmiştir. Bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, *Şekaik-ı Numaniye ve Zeyilleri Vekayîü'l Fudela*, Çağrı Yayınları, İstanbul ty., c. I, s. 255.

⁵ Bursalı Mehmet Tahir Efendi "Fakihlerden bir zat olup Sinop sancağının Akçaçam nahiyesindedir. 1075 H. de vefat etti. İki büyük cilt üzerine (İzharü Ferâidi'l-Ebhuri ve İzahu fevaidi'l-Enhur) isminde mufassal (Mülteka şerhi) vardır. (Feraiz) bahsini de ayrıca (şerh) etmiştir." şeklinde bahsetmektedir. Bkz. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yay., İstanbul ty., s. 341.

⁶ bkz. Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, s. 61. Ayrıca yazar Sinop'a bağlı Akçaçam köyü mescidi vakfından şöyle bahsetmektedir "Karasu divanına bağlı bir köy olan Akçaçam'daki mescidin varlığı 16. Yüzyıl

Bir kısım çevirilerde yazarın ismi Halil bin “Resûlâ” şeklinde transkribe edilse⁷ de, bu bir hatadır. Zira Resul kelimesinden sonra ibn kelimesinin elifi Arapça yazımda, bitiştiğinde sanki “Resûlâ” gibi görünse de asıl itibarıyla Resul kelimesine bitişen elif harfi, ibn kelimesinin elifi olup “Resul ibn Abd el-Mü'min” şeklinde çevrilmelidir. Ayrıca kimi kaynaklarda müellifin künyesi Akçaçâyî şeklinde verilse de⁸ bu da hatalı bir nakildir.⁹ Çünkü yazar, eserinin giriş kısmında (elimizdeki yazma eserde) bizzat künyesini “Akçaçâmî” olarak zikretmektedir.¹⁰ Zaten Sinop'ta “Akçaçay” isimli bir nahiyeye veya köy günümüzde bulunmadığı gibi yaptığımız araştırmada tarih kaynaklarında böyle bir köy/nahiyeye ismine henüz rastlamadık.

Osmanlı devleti döneminde hukuk bilginlerinin baş eserlerinden olan İbrahim Halebî'nin “Mülteka el-Ebhur” isimli eserine elli civarında şerh yazılmıştır.¹¹ Bunlardan birisi de Halil b. Resul el-Akçaçâmî'ye ait olan “İzhâru Ferâ'idî'l-Ebhur ve İzâhu Fevâ'idî'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur” isimli eseridir. Daha sonraki yaşantısıyla ilgili elimizde detaylı bilgi bulunmasa da Akçaçâmî'nin fakih (fıkıh ilminde mütehasıs) olduğu ve ayrıca Osmanlı'da medrese müderrislerinin kadı olarak tayin edildikleri bir yana Mülteka ve şerhleri daha çok kadılık mesleğini icra edenlerin elinde başvuru eseri olması sebebiyle yazarın o dönemde bir hukuk bilgini olduğunu söyleyebiliriz. Şekaiki Numaniye zeyillerinden Şeyhi Mehmed Efendi'nin Vekayi isimli kitabında anlattığına göre Sinobî Halil Efendi (Fakih Akçaçâmî) Sinop'ta doğmuş ve büyümüştür. İlmi anlamda ilk eğitimini Sinop'ta tamamlamış ve daha sonra büyük ilim merkezleri olan İstanbul ve Edirne gibi şehirlere gitmiştir. Buralarda ilmi seviyesini artırmış ve birçok büyük alimden istifade etmiştir. Daha sonra medrese müderrisliğine yükselerek İstanbul Molla Gürânî Medresesi¹² gibi büyük medreselerde müderrislik yapmış, yıllarca talebe yetiştirmiş ve en son Edirne Sultan Bayezid Han Medresesi müderrisi iken 1068'de vefat etmiştir. İlme sıkı bağlılığı sebebiyle “Kaba Halil” olarak da meşhur olmuştur.¹³

O dönemde Osmanlı hakimiyetinde bulunan Sinop, orta Anadolu şehirlerine kıyasla daha geç Türk İslam kültürü ile tanışmasına rağmen vakıf geleneği burada da meyvesini vermiş ve

---

öncesine dayanmaktadır. 1530 tarihli İcmal deftere göre mescid vakfına bir çiftlikten hasıl olan 150 akça vakf olunmuştur. Mescide Dodurga mescidi de denmektedir. 1560 ve 1582 tarihli defterlerde Dereköy mezraasındaki bir çiftlik ile her biri farklı kişilerin tasarrufunda olan 6 zeminin vakfın gelir kaynağını teşkil ettiği ve 50 akçalık vakıf gelirini Nusretullah Fakih'in mutasarrıf olduğu açıklanmaktadır.” bkz. Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, s. 420.

⁷ Mesela, *Keşfüz'zunûn'un* bir Türkçe çevirisinde bu hata yapılmıştır. Bkz. Katipçelebi, *Keşfüz'zunûn*, (Çev: Rüşti Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Bsk., İstanbul 2015, c. IV, s. 1450.

⁸ Katipçelebi, *Keşfüz'zunûn*, c. II, s. 1815; el-Bağdadi, *Hediyyetü'l-Arifin*, c. I, s. 354.

⁹ Bu hatalı nakillerin ana kaynağı Keşfü'z-Zunûn'dur. Ancak buradaki hatalı naklin, asıl müellif Katip Çelebi (ö. 1657)'nin vefatından sonra esere eklendiğini düşünmekteyiz. Zira Katip Çelebi, Fakih Akçaçâmî (ö. 1664)'den yedi sene önce vefat etmiştir. Bu nedenle onun Akçaçâmî'nin vefatını nakletme imkanı yoktur. Bkz. İlhan Kutluer, “Keşfü'z-Zunûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, c. XXV, s. 321.

¹⁰ Bkz. Halil b. Resul es-Sinobî el-Akçaçâmî, *İzhâru Ferâ'idî'l-Ebhur ve İzâhu Fevâ'idî'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Köprülü Ktp., Mehmed Asım Bey, nr. 86, vr. 1.

¹¹ Şükrü Selim Has, “Mülteka'l-Ebhur” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. XXXI, ss. 549-552.

¹² Ahmet Özel, “Kefevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, c. XXV, s. 185.

¹³ “*Mevlanâ-yı mergûm, tâlib-i intisâb-ı ulûm-ı cesîm ve simyân-ı ol-muğîn kaba Halil efendi dimekle meşhur hayr ile mezkûr idi.*” Bkz. Şeyhî Mehmed, *Vekayii'l Fudela*, c. I, ss. 255-256.

birçok alimin buradan yetişmesine zemin teşkil etmiştir.¹⁴ Osmanlı döneminde vakıf kurumunun desteklediği eğitim kurumlarının yetişen gözde talebelerin Bursa, İstanbul ve Edirne gibi ilim merkezlerine, medreselere kaliteli öğrenci gönderdiğini söyleyebiliriz. Zira Halil bin Resûl el-Akçaçâmî de bu çevreden yetişen bir alimdir. O yükselerek Edirne Sultan Bâyezîd Medresesine Müderris olmuş ve Mülteka Şârihi olacak bir ilmi seviyeye ulaşmıştır.

2. Osmanlı Devleti Döneminde Mülteka'l Ebhur'a Yazılan Şerhler ve Fakih Akçaçâmî'nin Mülteka Şerhi

Mülteka'l Ebhur, İbrâhim bin Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549) Hanefî fihhına dair yazdığı eserinin adıdır. Osmanlı'da kadılar, şeri davaları Hanefî mezhebinin temel metinlerine göre hükme bağlardı. Zaman zaman istifade edilen metinlerin/kaynağın kapsam ve muhtevsındaki farklar, uygulama açısından sorun teşkil edebilmekteydi. Mülteka'l Ebhur, Osmanlı coğrafyasında hukuk birliğinin sağlanması ve hükümlerin sınırlarının tespit edilmesine yönelik ihtiyaca cevap verecek şekilde kaleme alınmıştır. Eser, fetva adabı açısından da çok kıymetli olup, kadıların hüküm vermede takip edecekleri yöntemi açıklamış ve temel metinlerden istifade etmedeki ince noktaların tespitinde mühim bir boşluğu doldurmuştur.¹⁵

Halebî daha hayatta iken eserine şerhler yazılmaya başlanmıştır. Devam eden süreçte Osmanlı ülkesinin hemen her bölgesinde Mülteka'ya şerhler yazılmış ve bölge alimleri kendi coğrafyalarının ihtiyaçları çerçevesinde eseri izah etme ihtiyacı duymuşlardır. Böylece kadıların istifadesi ve medreselerde talebelere okutulması/sunulması daha kolay hale getirilmiştir.¹⁶

Mülteka'nın kolay anlaşılması için yazılan şerhlerin yanında yeni meseleleri delillendirmek, tartışma alanları oluşturmak ve güncel meselelere cevaplar vermek amacıyla da şerhler yazılmıştır. Bu yöntemle yazılan şerhler daha hacimli olup ilmi derinlik arayanlar için tercih sebebi olmuştur. Mesela Mülteka şerhlerinin en meşhuru ve hacimlisi olan Şeyhîzâde Abdurrahman (Dâmâd) (ö. 1078/1667)'in Mecma'ul-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur isimli eseri bu türdendir. Osmanlı döneminde Mülteka'ya Türkçe şerhler ve haşiyeler de yazılmış olup¹⁷ halen bu türden çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Fakih Akçaçâmî'nin eserinde temel gaye Mülteka'daki ibareleri açıklamak ve meseleleri öğrencilere kolay anlatmaktır. Hatta kimi zaman bir kısım konularda kısa da olsa delillendirmeye giderek Mülteka'nın anlaşılmasını kolaylaştırmaya çalışmıştır. Nitekim müellif eserinin başında bu amacını şu sözlerle ifade etmektedir:

“...bu Mülteka'nın dertlere şifa veren ve susuzluğu gideren bir şerhini görmedim. Bu nedenle onun lafızlarını çözen, hükümlerini temellendiren, kapalı olan şeylerini açığa çıkararak, ifadelerindeki kapalılığında gizlenmiş manaları izah eden, onun gizlenmiş işâri manalarını ortaya koyan bir çalışma yapmayı arzu ettim ve bu yolda bir şerhin yapılmasını istedim. Meseleleri kapsayıcı bir şekilde, ancak çok geniş delillerden arı olarak orta düzeyde, çok uzun veya kısa olmayacak şekilde bir şerh olmasını istedim...”¹⁸

¹⁴ Bkz. Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, s. 312.

¹⁵ Bkz. Has, “Mülteka'l-Ebhur”, c. XXXI, s. 549; Hacı Yunus Apaydın, *Fıkhın Kaynakları (Nass ve İçihat)*, Ay Yayınları, Ankara 2018, s. 93

¹⁶ Has, “Mülteka'l-Ebhur”, c. XXXI, s. 549.

¹⁷ “Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin damadı olduğu için Damad veya Şeyhîzâde (Şeyhzâde) olarak tanınan müellifin bu eseri en meşhur ve hacimli şerhlerden olup Mecelle'nin hazırlanışında sıkça başvurulan kaynaklardandır.” Bkz. Has, “Mülteka'l-Ebhur”, c. XXXI, s. 550.

¹⁸ Bkz. el-Akçaçâmî, *İzhâru Ferâ'idi'l-Ebhur*, vr. 1.

Fakih Akçaçâmî'nin Mültekâ üzerine yeterli bir şerhin yazılmadığını belirtirken onun yaşadığı dönemi dikkate almak gerekir. Zira gerek onun yaşadığı yıllarda ve gerek onun vefatından sonra Mülteka üzerine birçok şerh yazılmıştır. Mesela Mülteka'nın en önemli ve kıymetli şerhi kabul edilen Şeyhizade'nin Mecma'ul-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur isimli eseri neredeyse Akçaçâmî'nin yaşadığı döneme denk gelir. İki müellifin vefat tarihleri arasında dört sene vardır. Bununla birlikte Akçaçâmî'nin şerhi kendi döneminde Mülteka üzerine yazılan ilk şerhlerdendir diyebiliriz. Onun vefatından sonra Mülteka'ya onlarca şerh yazılmıştır.

Fakih Akçaçâmî'nin bu şerh eserini öne çıkaran ve diğer bir kısım şerhlerden farklı kılan hususlar şunlardır;

-Asıl esere yakın bir tarihte kaleme alınması ki Mülteka yazarı Halebi 1549'da¹⁹, Fakih Akçaçâmî ise 1664'te vefat etmiştir. Arada yaklaşık bir asırlık fark vardır.

-Kavram şerhi olması ve ıstılahlar üzerinde yoğunlaşması ki bu yönüyle sade ve öz bir şerhtir. Meseleleri ayrıntılı şekilde delillendirmemiş veya yeni tartışma alanları oluşturmamış bilakis kitabın kolay anlaşılması için çaba sarf edilmiştir. Zira eserin muhatap kitlesi medrese talebeleridir.

-Delillendirme yönüyle kısa ancak kavramsal anlamda ayrıntılı bir şerh olması ki böylece araştırmacıyı bilgide boğmadan aradığı bilgiyi özet bir şekilde sunmaktadır.

-Bir medrese müderrisi tarafından yazılması sayesinde eğitim öğretime uygun bir kitap olması.

-Eserin Osmanlı'da ilim dili olan Arapça dili ile kaleme alınması.²⁰ Bu özelliği sayesinde sadece Anadolu'da değil Osmanlı ülkesindeki diğer milletler tarafından da anlaşılması mümkün olmaktadır. Zira o dönemde sadece Anadolu'dan değil ülkenin birçok diyarından Arap, Fars ve sair milletlerden İstanbul, Bursa ve Edirne gibi ilim merkezlerine ilim tahsil etmek maksadıyla insanların geldikleri bilinmektedir.

-Bir diğer dikkate değer ince detay da, Mülteka'da hazfedilen ara cümleleri açığa çıkarılmasıdır. Sanki Fakih Akçaçâmî, Mülteka yazarı Halebi'nin zihin dünyasını okurcasına onun kısa tuttuğu ifadelerdeki boşlukları doldurmuş ve eserin anlaşılmasını ciddi anlamda kolaylaştırmıştır. Bu yönüyle eserin orta ölçekte bir şerh olduğunu, çok kısa bir şerh olduğu yönündeki iddianın isabetli olmadığını düşünmekteyiz.

3. Fakih Akçaçâmî'nin Günümüze Ulaşan Yazmalarının Genel Özellikleri

Halîl bin Resûl el-Akçaçâmî es-Sinobî'ye ait olan "İzhâru Ferâidi'l-Ebhur ve İzâhu Fevâidi'l-Enhur"²¹ isimli eser, Halebi'nin Mülteka el-Ebhur isimli eserinin şerhidir. Yaptığımız araştırmalara göre eserin farklı el yazması nüshaları; Türkiye, Tunus ve Amerika Birleşik Devleti kütüphanelerinde bulunmaktadır.²²

¹⁹ Has, "Mülteka'l-Ebhur", c. XXXI, s. 551.

²⁰ Bkz. el-Akçaçâmî, *İzhâru Ferâidi'l-Ebhur*, vr. 1, 2-344.

²¹ Eserin Türkçe çevirisi yaklaşık olarak şöyledir: "Denizlerin Kıymetli Mücevherlerinin Ortaya Çıkarılması ve Nehirlerin Yararlı Bilgilerinin Açıklanması" Çeviri için Bkz. Katipçelebi, *Keşfüz'zunûn*, (Çev: Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Bsk., İstanbul 2015, c. IV, s. 1450.

²² Bu konudaki araştırmamızı birçok İslami eserin yer aldığı "Mektebe-i Şamile" ve Elektronik ortamda Kütüphane taramaları üzerinden gerçekleştirdik. Ayrıca Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı kuruluşlar ile irtibata geçerek eserin başka yazma nüshalarının bulunup bulunmadığı teferruatlı şekilde tarafimca araştırılmıştır.

Akçaçamî'nin eseri Türkiye'de Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve İstanbul Köprülü Kütüphanesi Mehmet Atıf Efendi koleksiyonunda numara 86'da bulunmaktadır. Konya'da bulunan iki farklı nüshanın birincisi Kitabı's-Salat (Namaz kitabı) bahsi ile başlayıp Talak (Boşanma) bahsi ile, diğer nüsha da benzer şekilde Kitabı's-Salat (Namaz kitabı) ile başlayıp, Bey' akdi (Alım-satım) konusunun İ kale (Sözleşme iptali) bahsi ile sonlanmaktadır.²³ Yani Konya'daki yazmalar asıl eserin ilk kısımlarını almış oldukları için iki nüsha da yarım olup eserin tamamını içermemektedir.

İstanbul Köprülü Kütüphanesi Mehmet Atıf Efendi koleksiyonunda bulunan nüsha ise Kitabı's-Salat (Namaz kitabı) konusundan başlayarak Mülteka'nın son konusu olan Feraiz (miras hukuku) bahsi ile sonlanmaktadır. Eserin tamamını içerdiği için araştırma yapmak isteyenlerin bu nüshayı edinmelerini tavsiye ederiz. Türkiye'deki nüshalar müstensih nüshaları olup yazarın kendi el yazması olmadığı görülmektedir.²⁴ Tunus ve Amerika'daki nüshaların ise kim tarafından yazıldığı konusunda elimizde henüz bir bilgi mevcut değildir.

Türkiye kütüphanelerinde Fakih Akçaçamî'ye ait olduğu iddia edilen ancak bir başkasının olduğunu tespit ettiğimiz yazmalar da bulunmaktadır. Mesela, Semnânî isimli bir müellife ait olduğunu tespit ettiğimiz Şerhu'l-Feraizi's-Siraciyye, yazarı belirsiz olarak tarafımıza Yazma Eserler Kurumu Başkanlığından gönderilmiş olan Mülteka şerhi ve yine Ankara Milli kütüphaneden müstensih Mustafa Muştî olan ancak yazarı belli olmayan Kitabı'l Büyu (Alım-satım kitabı) dan Feraiz (Miras)'e kadar olan Mülteka şerhi yazma eserler bunlardan bir kaçıdır.²⁵

Müellif ve eseri hakkında kanaat oluşturacak nüsha olarak İstanbul Köprülü Kütüphanesi Mehmet Atıf Efendi koleksiyonunda yer alan nüshayı esas aldık. Müstensih Hüseyin bin Ahmed'e ait olan bu yazma eserin ilk kısımlarında düz, okunaklı, nesih tarzı yazı stili kullanılmışken zaman zaman yazı sıklaşmakta hatta kimi zaman okunması güç bir yazı stili karşımıza çıkmaktadır. Bu da bize müstensih'in eseri farklı zaman dilimlerinde kaleme aldığını hatta kimi zaman acele yazdığını göstermektedir. Zira bu hacimde bir eseri tek bir oturuşta yazmak zaten mümkün olmayacaktır. Özellikle eserin son bölümü olan Feraiz (Miras) kısmının rika/eğik yazı biçimi ile yazıldığı görülmektedir. Muhtemelen müstensih bu son bölümü yetiştirmek için hızlı yazıma imkan veren rika (eğik) tarzını kullanmış olmalı veya Feraiz kitabının başlı başına bir kitap olduğu hissini vermeye çalışmış da olabilir. Hatta son noktayı Hüseyin bin Ahmed koymuş olsa da farklı müstensihlerden yazım konusunda yardım almış olması da muhtemeldir.²⁶

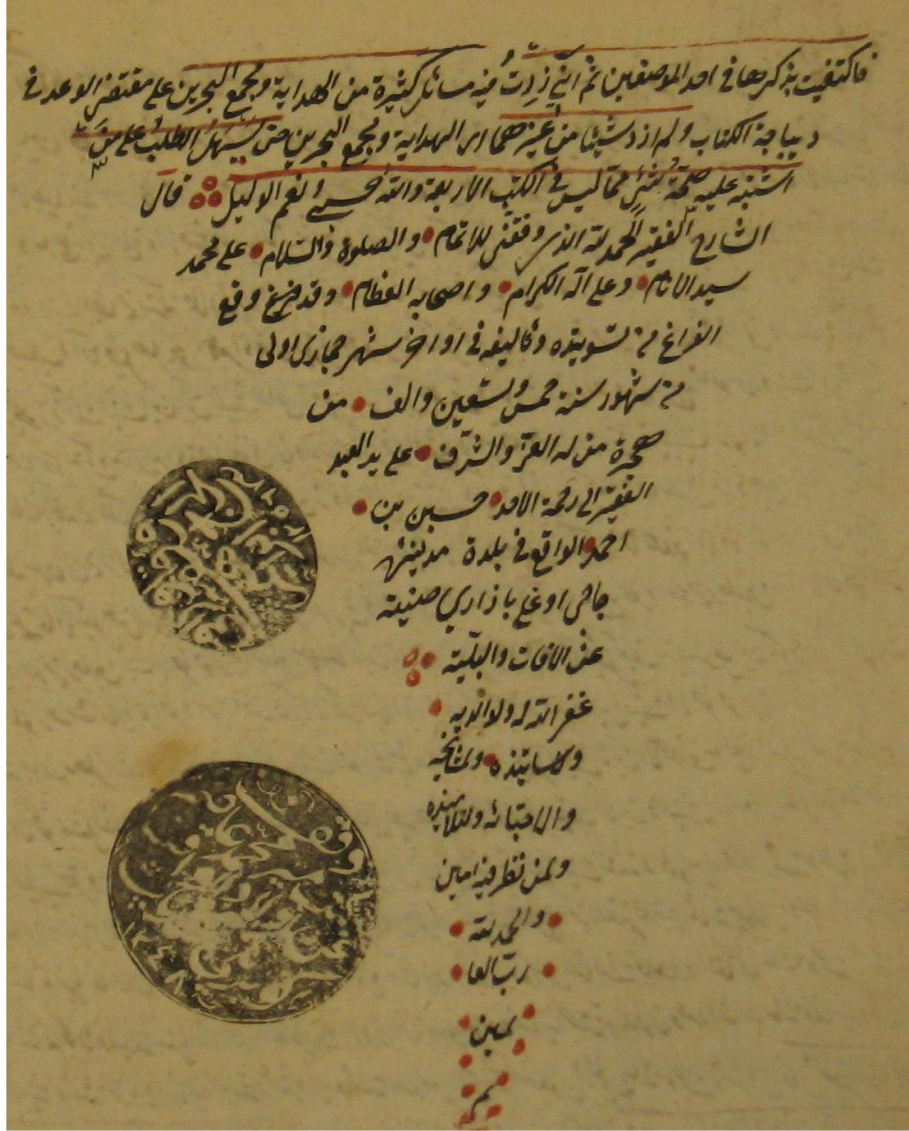
²³ Bkz. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Arşiv no: 42 Kon 3943.

²⁴ Bkz. İstanbul Köprülü Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey, nr. 86.

²⁵ Bkz. <http://yazmalar.gov.tr/basit-arama/sayfa/13?q=sinob> (Erişim Tarihi: 07.08.2018)

²⁶ Köprülü Ktp, Mehmed Asım Bey, nr. 86, vr. 333.

Resim-1 (Köprülü Ktp, Mehmed Asım Bey, nr. 86, vr. 345.)

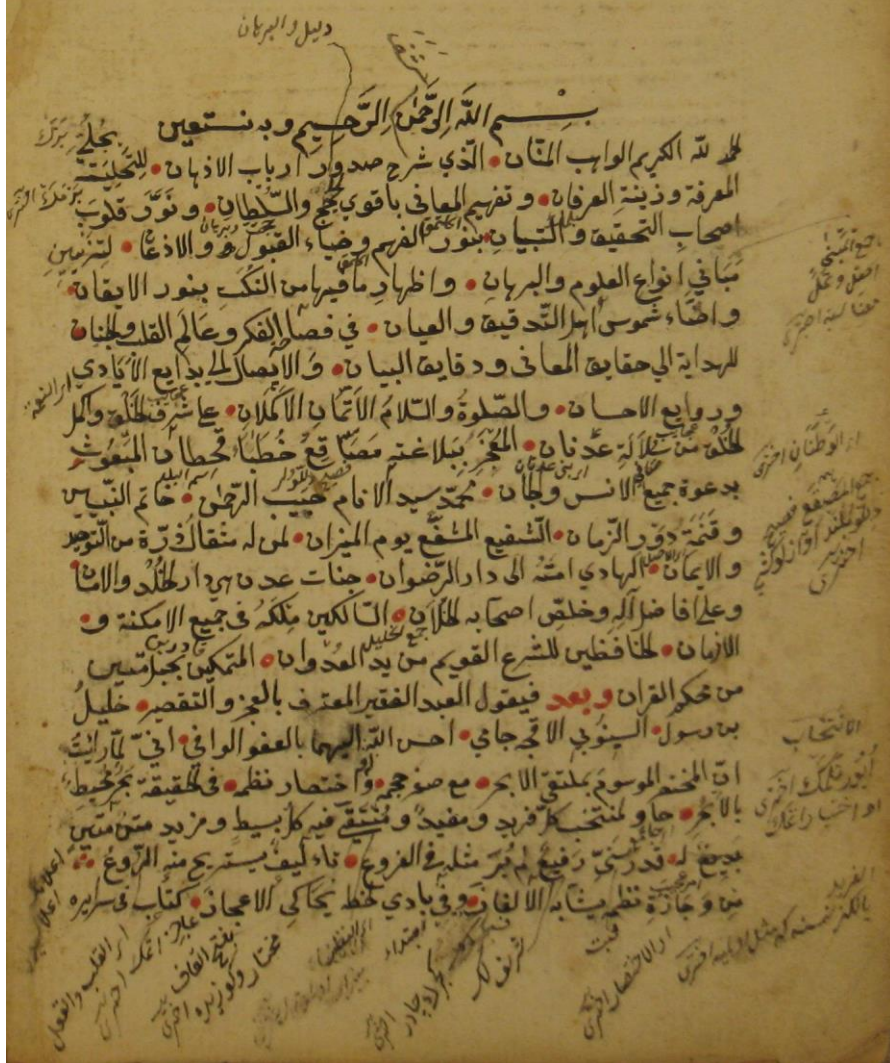
(Elimizde mevcut olan bu yazma eserin sonunda (Resim-1) Hüseyin bin Ahmed, bu nüshayı yazan müstensihin kendisi olduğunu ve eserin yazımının hicri 1095 senesinde tamamlandığını belirtmektedir. Buna göre bu nüsha asıl müellifin vefatından yirmi yıl sonra kaleme alınmıştır.)

Fakih Akçaçâmî'nin eseri üzerine yapılmış güncel bir çalışma elimizde mevcut değildir. Ancak elektronik ortamda yapılan taramalarda sadece Bağdat'ta bir üniversitede bir yüksek lisans çalışmasının yapıldığı bilgisine ulaştık. Tüm çabalarımıza rağmen ülkedeki çatışma ve karışıklıklar sebebiyle ilgili çalışmayı edinemedik. Ancak ilgili master çalışmasının isminden, eserin sadece namaz bahsinden kısa bir bölümü incelediğini anlamaktayız.²⁷ Bu nedenle ilgili çalışma çok sınırlı bir alana ait olduğu için Fakih Akçaçâmî'nin eseri üzerine yeni, güncel çalışmalar yapılması, mümkünse eserin tahkikli neşrinin yapılarak basılması ilme katkı sağlayacaktır.

²⁷ Bkz. Sami Rauf Muhammed Ahmed, *Halil b. Resul es-Sinobî el-Akçaçâmî'nin İzhâru Ferâ'idi'l-Ebhur ve İzâhu Fevâ'idi'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur İsimli Eserinin Tahkiki (Namazın Şartları konusundan sehiv secdesine kadar)*, İmamı Azam Vakfı, Bağdat 2015, 300 s.

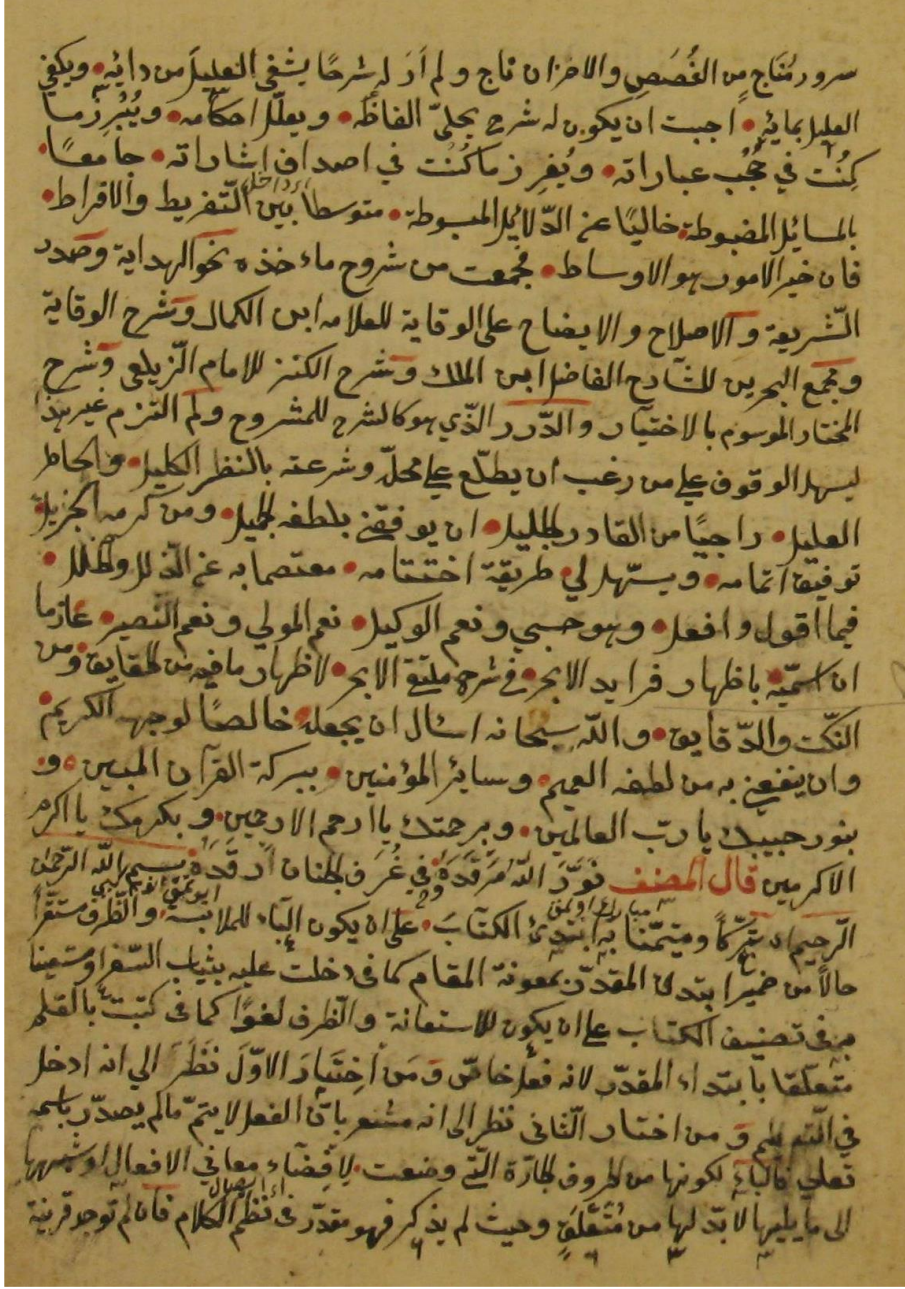
4. Fakih Akçaçâmî'nin Eserinde Takip Ettiği Yöntem ve Eserin Anlatım Biçimi

Yazıma dua ve salavat ile başlayan yazar eserin başında kendisi hakkında kısaca açıklamada bulunmakta ve bu çalışmanın kime ait olduğu konusundaki şüpheyi gidermektedir. (Resim-2).

Resim-2 (Köprülü Ktp, Mehmed Asım Bey, nr. 86, vr. 1.)

Kitabına “*el-Hamdü Lillahi'l-Kerîm'il-Vehhâb'i'l-Mennân*”, Yani “*Hamd; cömert, karşılıksız çokça veren ve nimetleri bol olan Allah'a mahsustur.*” şeklinde şükür ve dua ile başlayan müellif sözlerine şu şekilde devam etmektedir: “*O Allah ki, akıl sahiplerinin gönüllerini açtı, bilgi süsü ve irfan zineti ile süslendirdi ve güçlü delil ve bürhanlarıyla meânî (lafızlardan kastedilen mana)'yi idrak ettirdi. Anlayış nuru ve iz'an ile tahkik ve beyan ehlinin kalplerini nurlandırdı...*” cümleleriyle Allah'ın kullarına ihsan etmiş olduğu akıl, iman ve fikir gibi hasletlerden ve nimetlerden bahsetmiş ve ba'd diyerek “*... ve bundan sonra kusurunu ve acizliğini itiraf eden fakir Halîl bin Resûl es-Sînobî el-Akçaçâmî, Allah ona Rahmetiyle muamele etsin,*” şeklinde kendisi hakkında kısa bir bilgi vererek şerhini yapacağı Halebi'nin Mülteka'sı hakkında övgülerde bulunmuş, onun eşsiz bir eser olduğunu, zamanının problemlerine çözüm ürettiğini belirtmiştir. Ardından da (Resim-2) yapacağı şerhe niçin ihtiyaç duyduğunu ve kitabının özelliklerinden bahsetmeye başlamıştır.

Resim-3 (Köprülü Ktp, Mehmed Asım Bey, nr. 86, vr. 1.)

Müellif şerhe başlamadan önce eserin yazım amacını şu şekilde ifade etmiştir: “...bu Mültaka'nın dertlere şifa veren ve susuzluğu gideren bir şerhini görmedim. Bu nedenle onun lafızlarını çözen, hükümlerini temellendiren, kapalı olan şeylerini açığa çıkaran, ifadelerindeki kapalılığında gizlenmiş manaları izah eden, onun gizlenmiş işârî manalarını ortaya koyan bir çalışma yapmayı arzu ettim ve bu yolda bir şerhin yapılmasını istedim. Meseleleri kapsayıcı bir şekilde, ancak çok geniş delillerden ari olarak orta düzeyde, çok uzun veya kısa olmayacak şekilde bir şerh olmasını istedim. Çünkü işlerin en hayırlısı orta olanıdır. Böylece bu şerhi yazarken Hidaye ve Sadruşşeria'nın yazım tarzından, düzeltme ve izahlarda Allâme İbn Kemal'in Vikaye şerhinden, Mecmeu'l-Bahreyn'e İbn Melek'in yaptığı şerhten, imam Zeylai'nin Kenz şerhinden, Muhtar şerhi olarak bilinen İhtiyar'dan ve Dürer gibi şerhin şerhi olan eserlerden istifade ettim. Bunun dışında başka bir şeye de tutunmadım. Yani Mülteka'yı okuduğunda anlamak isteyene,

araştırmacının istifadesi kolay olsun diye bu şerhi yazdım... ” Yazar Allah’tan yardım dileyerek bu gayelere ulaştırmasını dilemiş ve akabinde eserine bu ismi niçin verdiğini şu şekilde ifade etmiştir; “... Mültekâ’nın içerisindeki incelikleri ve hakikatları açığa çıkarmayı amaçladığım için bu çalışmayı İzhârü Ferâidi’l-Ebhur fî Şerhi Mülteka’l-Ebhûr şeklinde isimlendirdim”. Yine bu amacı için de Allah’tan yardım ve muvaffakiyet dileyen müellif, Besmele’nin kavramsal analizi ile şerhine başlamaktadır. (Resim-3)

Halebî, Mülteka’l-Ebhur’da altmış civarında farklı konuyu ele almış ve her bir bölümü “kitab” başlığı ile ifade etmiştir. Mesela, evlilik hukukunu anlatacağı bölümü “Kitabu’n-Nikah” şeklinde isimlendirmiştir.²⁸ Fakih Akçaçâmî de şerhinde aynı yöntemi takip etmiş ve eserinde bölümleri Mülteka’ya uygun şekilde dizmiştir. Böylece Akçaçâmî Taharet kitabı ile başladığı eserini, Feraiz (Miras) kitabı ile bitirmiştir.²⁹

Sonuç

Sinoplu alimlerden fakih, müderris ve müellif olan Halîl bin Resûl es-Sinobî el-Akçaçâmî, yaşantısıyla, yetiştirdiği öğrencileriyle ve zor bir hukuk eseri telif etmesi sebebiyle bulunduğu dönemin önemli şahsiyetlerdendir. Sinop şehrinin bu gibi alim şahsiyetleri çıkarıcı bir kökene sahip olması, Sinop Türk-İslam kültürü açısından da kayda değer bir husustur.

Tecrübeli bir hoca tarafından kaleme alınması, faal olarak medresede ders kitabı olarak okutulması gibi cihetlerle Akçaçâmî’nin İzhârü Ferâidi’l-Enhur isimli Mülteka’ya yazdığı şerhi, fıkıh öğretimi açısından değerli bir eserdir. Ayrıca anlatımın sadeliği, arı-duru bir dil kullanılması ve konuları çok fazla ayrıntı ile değil özet bilgilerle izahı 16-17. yüz yıl Osmanlı dönemi hukuki anlayış ve problemlerine ışık tutması nedeniyle günümüz alan araştırmacıları açısından önemini daha da artırmaktadır. Dolayısıyla bu şerh eser üzerine güncel çalışmaların yapılması ve hatta eserin tahkik edilerek yeniden neşre hazırlanması, alana ilgi duyan araştırmacıların dikkate alması gereken bir durum olduğu kanaatini belirtmek isteriz.

Kaynakça

- Ahmet Özel, “Kefevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, c. XXV, ss. 185-186.
- Akçaçâmî, Halil b. Resul es-Sinobî; *İzhârü Ferâidi’l-Ebhur ve İzâhu Fevâidi’l-Enhur fî Şerhi Mülteka’l-Ebhur*, Köprülü Ktp., Mehmed Asım Bey, nr. 86, vr. 1-345.
- Apaydın, Hacı Yunus; *Fıkıhın Kaynakları (Nass ve İctihat)*, Ay Yayınları, Ankara 2018.
- Bağdadi, İsmail b. Muhammed Emin; *Hediyetü’l-Arifin Esmâü’l Müellifin*, Maarif Bakanlığı Matbaası, İstanbul 1951.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi; *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yay., İstanbul ty.
- Eroğlu- Direr Akhan, Süreyya -A. Alev; “Seyahatnameler’de Sinop”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2013, c. 17, sy. 1, ss. 257-272.
- Esemenli, Deniz; “Alaeddin Camii ve Medresesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, c. II, ss. 328-329.
- Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Hanefî; *Mülteka’l-Ebhur*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1998.

²⁸ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî el-Hanefî, *Mülteka’l-Ebhur*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1998, c. I-IV.

²⁹ el-Akçaçâmî, *İzhârü Ferâidi’l-Ebhur*, vr. 1-344.

- Has, Şükrü Selim; "Mülteka'l-Ebhur" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. XXXI, ss. 549-552.
- <http://yazmalar.gov.tr/basit-arama/sayfa/13?q=sinob> (Erişim Tarihi: 07.08.2018)
- İstanbul Köprülü Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey, nr. 86.
- Katipçebebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife; *Keşfuz'zunun*, Mektebetül Müsenna, Bağdat 1941.
- _____, *Keşfuz'zunûn*, (Çev: Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Bsk., İstanbul 2015.
- Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Arşiv no: 42 Kon 3943.
- Kutluer, İlhan; "Keşfü'z-Zunûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, c. XXV, ss. 321-322.
- Öz, Mehmet; "Sinop" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, c. XXXVII, ss. 253-255.
- Sami Rauf Muhammed Ahmed, *Halil b. Resul es-Sinobî el-Akçaçâmî'nin İzhâru Ferâ'idi'l-Ebhur ve İzâhu Fevâ'idi'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur İsimli Eserinin Tahkiki (Namazın Şartları konusundan sehiv secdesine kadar)*, İmamı Azam Vakfı, Bağdat 2015, 300 s.
- Şeyhî Mehmed Efendi; *Şekaik-ı Numaniye ve Zeyilleri Vekayü'l Fudela*, Çağrı Yayınları, İstanbul ty.
- Ünal, Mehmet Ali; *Osmanlı Devrinde Sinop XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Sinop Kazası*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2008.